

BARTOSZ ŁUKOWIAK
Uniwersytet Wrocławski

 <https://orcid.org/0000-0003-3993-2182>

Kilka uwag na temat realizacji obowiązku oceny dowodów w procesie karnym

Few remarks on the implementation of the duty to assess evidence in a criminal proceedings

Abstract: In many of criminal courts statements of reason there is information about accepting piece of evidence as a basis for findings only due to the fact that the piece in question does not raise any doubts, that there are no grounds for questioning its credibility, that it is consistent with other evidence or that none of the parties questioned its credibility. The aim of this work is to highlight the flawed way in which criminal courts approach their duty to assess evidence. Particular sections of the text discuss the reasons encountered in practice for finding evidence credible, explaining why the use of such circumstances should be considered a violation of the principle of free appraisal of evidence.

Keywords: principle of free appraisal of evidence, credibility of the evidence, evidence, statement of reason on a form, criminal proceedings

1. Wprowadzenie

Zasada swobodnej oceny dowodów stanowi jeden z fundamentów procesu karnego opartego na dążeniu do ustalenia prawdy materialnej. Nie powinno dziwić, że chociaż obowiązuje w polskim systemie prawnym już co najmniej od kilkudziesięciu lat, w dalszym ciągu budzi liczne wątpliwości zarówno w piśmiennictwie, jak i w praktyce orzeczniczej. Wynika to, po pierwsze, z jej ogromnego znaczenia¹, po drugie, z wyraże-

¹ Zasadę swobodnej oceny dowodów nazywa się wręcz niekiedy „ukoronowaniem prawa dowodowego” – zob. M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski: *Postępowanie karne w zarysie*. Warszawa 1971, s. 44; Z. Świda-Łągiewska: *Zasada swobodnej oceny dowodów*

nia jej w tekście ustawy poprzez odwołanie się do kryteriów pozaustawowych (zasad prawidłowego rozumowania, wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego) oraz za pomocą zwrotów niełatwych do jednoznacznego zdefiniowania („swobodna ocena”, „prawidłowe rozumowanie”).

Pomimo wielu trudności związanych z określeniem treści zasady swobodnej oceny dowodów (zwłaszcza granic tej swobody) wątpliwości nie może nastęrczać to, czy dyrektywy płynące z przywołanej zasady powinny znaleźć zastosowanie w przypadku każdego środka dowodowego². Co prawda norma prawna dotycząca konieczności dokonywania oceny dowodów z urzędu nie została wyrażona w ustawie procesowej wprost (np. na wzór art. 167 *in fine* k.p.k.), lecz wynika ona instrumentalnie z samego art. 7 k.p.k.³ Skoro bowiem organ procesowy ma obowiązek oceniać dowody, biorąc pod uwagę zasady prawidłowego rozumowania, wskazania wiedzy i doświadczenie życiowe, to – aby w ogóle móc uwzględnić wymienione kryteria – musi przecież najpierw przystąpić do takiej oceny⁴. Wątpliwości nie powinna budzić również

na tle systemu zasad procesu karnego. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1978, z. 2, s. 72.

² W literaturze przedmiotu zaznacza się niekiedy, że użyte w art. 7 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2021, poz. 534 i 1023) określenie „wszystkie dowody” odnosi się jedynie do dowodów istotnych w sprawie. Co prawda dowody nieistotne (tj. dotyczące okoliczności niemających znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy) w ogóle nie powinny zostać przeprowadzone (*arg. ex art. 170 § 1 pkt 2 in principio* k.p.k.), lecz gdyby mimo wszystko doszło do ich przeprowadzenia, i tak nie podlegałyby ocenie – zob. M. Kurowski. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. T. 1: Art. 1–424. Red. D. Świecki. Wyd. 4. Warszawa 2018, s. 69. Por. J. Kosonoga. W: *Kodeks postępowania karnego. T. 1: Komentarz do art. 1–166*. Red. R.A. Stefański, S. Zabłocki. Warszawa 2017, s. 141 – zdaniem tego autora sformułowanie „wszystkie przeprowadzone dowody” nie obejmuje dowodów, które pomimo przeprowadzenia są objęte zakazem dowodowym.

³ S. Wronkowska: *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*. Wyd. 3. Poznań 2005, s. 94: „Dyrektywa instrumentalnego nakazu głosi, że skoro obowiązuje norma ustanowiona w formie przepisów prawnych i nakazująca adresatowi A zrealizować określony stan rzeczy C (norma-przesłanka), to należy przyjąć, że obowiązuje również norma, która adresatowi A nakazuje czynić wszystko, co jest warunkiem koniecznym dla zrealizowania tego stanu rzeczy C (norma-konsekwencja), chyba że prawodawca ustanowiłby normę o innej treści”; por. L. Morawski: *Wstęp do prawoznawstwa*. Wyd. 15. Toruń 2014, s. 164–165.

⁴ Por. J. Skorupka: *Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów*. W: *System prawa karnego procesowego*. T. 3: *Zasady procesu karnego*. Red. P. Hofmański, P. Wiliński. Warszawa 2014, pkt 1.3: „Podmiotami **uprawnionymi** [podkr. – B.Ł.] do swobodnej oceny dowodów jest sąd i (lub) inne organy postępowania karnego”. Wydaje się, że posłużenie się przez tego autora kategorią uprawnienia (a nie np. kompetencji) wynikało jedynie z chęci zaakcentowania korzyści, jakie wiążą się z uwolnieniem organów postępowania od obowiązku przestrzegania sztywnych reguł dowodowych, charakterystycznych dla zasady legalnej (prawnej) oceny dowodów, i nie oznacza negacji obowiązku przystąpienia do takiej oceny. O niewykorzystaniu pojęcia kompetencji mogły w pewnym zakresie zadecydować również względy stylistyczne, ponieważ zastąpienie zwrotu „upraw-

odpowiedź na pytanie, czy ocena danego dowodu może mieć charakter jedynie iluzoryczny (pozorny).

Nakreślone tu zagadnienia wydają się do tego stopnia oczywiste, że w piśmiennictwie naruszenie zasady swobodnej oceny dowodów nierzadko analizuje się wyłącznie w odniesieniu do sytuacji, w której sąd dokonujący takiej oceny naruszył ustalone reguły (np. zasady prawidłowego rozumowania), czyli przyjmuje się milcząco, że konkretny organ w ogóle przystąpił do oceny środka dowodowego⁵. Tymczasem analiza licznych judykatów pozwala wątpić, czy kwestie te rzeczywiście nie stwarzają problemów wymiarowi sprawiedliwości.

Celem tekstu jest rozprawienie się z szeregiem niewłaściwych praktyk, jakie w kontekście oceny dowodów można dostrzec w codziennej działalności sądów karnych, zwłaszcza od momentu wprowadzenia w 2019 r. do ustawy procesowej art. 99a § 1 k.p.k., w myśl którego uzasadnienie wyroku (w tym przede wszystkim wyroku sądu I instancji oraz wyroku sądu odwoławczego) sporządza się na formularzu według ustalonego wzoru.

2. Przyczyny uznawania dowodu za wiarygodny

2.1. Zagadnienia ogólne

Z istoty wyrażonej w art. 7 k.p.k. zasady swobodnej oceny dowodów wynika, że o wiarygodności środka dowodowego można rozstrzygnąć dopiero po jego całościowej analizie przeprowadzonej z zastosowaniem wszystkich kryteriów wskazanych w treści tego przepisu. Jako bezsporne naruszenie owej zasady należy zatem potraktować sytuację, w której organ procesowy rezygnuje z dokonania swobodnej oceny określonych dowodów, a równocześnie uznaje je za wiarygodne, oparłszy się na kryterium nieznanym ustawie procesowej albo nawet bez odwołania się do jakiegokolwiek kryterium.

Mimo to w uzasadnieniach wielu orzeczeń sądów karnych, zwłaszcza sądów rejonowych i okręgowych, znajduje się informacja o uznaniu danego dowodu za podstawę ustaleń faktycznych jedynie z uwagi na:

nionymi” przymiotnikiem odrzeczownikowym „kompetentnymi” mogłoby zostać uznane za mylące. Z tych samych względów w dalszej części tekstu niejednokrotnie będzie mowa o swobodnej ocenie dowodów tylko jako o obowiązku.

⁵ Zob. P. Gensikowski. W: *Kodeks postępowania karnego*. T. 1: *Komentarz*. Art. 1–424. Red. D. Drajewicz. Warszawa 2020 [Legalis], nb. 11 do art. 7; B. Bieńkowska. W: *Wykład prawa karnego procesowego*. Red. P. Kruszyński. Wyd. 4. Białystok 2012, s. 65.

- 1) fakt, że dany dowód nie budzi wątpliwości⁶ lub wręcz jest oczywisty⁷,
- 2) brak podstaw do kwestionowania jego wiarygodności⁸,
- 3) jego niesprzeczność z innymi dowodami⁹ czy wreszcie
- 4) to, że żadna ze stron postępowania nie podważała jego wiarygodności¹⁰.

Tymczasem żadna z przywołanych okoliczności sama w sobie nie zwalnia organu procesowego z obowiązku przeprowadzenia swobodnej, a przede wszystkim całościowej oceny konkretnego środka dowodowego¹¹.

2.2. Oczywistość dowodu

Uznanie, że dany dowód nie budzi wątpliwości lub jest oczywisty, może być co najwyżej wnioskiem z wnikliwej oceny materiału dowodowego, w związku z czym nie może równocześnie stanowić wyjściowego założenia tej oceny. W aktualnym stanie prawnym w podsekcji 2.1 formularza uzasadnienia wyroku, w części zatytułowanej *Zwięźle o powo-*

⁶ Zob. wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2021 r. III K 85/21. LEX nr 3231503; wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 10 czerwca 2021 r. IIIK 281/20. LEX nr 3210874; wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 12 stycznia 2021 r. VI Ka 690/20. LEX nr 3153377; wyrok Sądu Rejonowego w Złotoryi z dnia 24 marca 2021 r. II K 396/20. LEX nr 3194605; wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 22 marca 2021 r. IV K 475/20. LEX nr 3166318; wyrok Sądu Rejonowego w Łukowie z dnia 14 stycznia 2021 r. II K 430/20. LEX nr 3159127.

⁷ Wyrok Sądu Rejonowego w Kielcach z dnia 22 marca 2021 r. II K 342/14 (niepubl.), gdzie powodem uznania szeregu dowodów za wiarygodne był fakt, że są one „oczywiste w swojej treści”.

⁸ Zob. wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2021 r. III K 366/18. LEX nr 3165357; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 26 lutego 2021 r. II K 108/20. LEX nr 3159542; wyrok Sądu Rejonowego w Lwówku Śląskim z dnia 16 sierpnia 2021 r. II K 410/20. LEX nr 3231553; wyrok Sądu Rejonowego w Rybniku z dnia 5 marca 2021 r. III K 1961/20. LEX nr 3174732.

⁹ Zob. wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 listopada 2020 r. III K 258/20. LEX nr 3195115.

¹⁰ Zob. wyrok Sądu Rejonowego w Bartoszycach z dnia 29 września 2021 r. II K 103/20. LEX nr 3252149; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 23 sierpnia 2021 r. II K 48/21. LEX nr 3224366; wyrok Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze z dnia 26 stycznia 2021 r. VI Ka 594/19. LEX nr 3175226.

¹¹ Podstawę uznania danego dowodu za wiarygodny stanowi zwykle więcej niż jedna z wyszczególnionych wcześniej okoliczności – zob. np. wyrok Sądu Rejonowego w Lwówku Śląskim z dnia 15 lutego 2021 r. II K 188/20. LEX nr 3168259; wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z dnia 13 sierpnia 2020 r. II K 420/20. LEX nr 3104420; por. także wyroki Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 2 lipca 2021 r. IV K 15/21. LEX nr 3217240 oraz z dnia 9 lipca 2021 r. IV K 25/21. LEX nr 3217219, w których ocenie poddano wyłącznie całokształt przeprowadzonych dowodów (zbiorcza ocena dotyczyła dowodu w postaci „wszystkich dokumentów powołanych w treści uzasadnienia”).

dach uznania dowodu, należy przywołać rzeczywiste powody stwierdzenia wiarygodności dowodu, a nie jedynie informować o uznaniu go za taki; tego rodzaju informacją zaś jest przecież w istocie sformułowanie „dowód nie budzi wątpliwości”. Zresztą przyjęcie danego dowodu za podstawę ustaleń wynika z samego wskazania go właśnie w tym miejscu formularza zamiast w podsekcji 2.2, dotyczącej dowodów nieuwzględnionych podczas ustalania faktów. Co więcej, osoba zapoznająca się z pisemnym uzasadnieniem orzeczenia dowiadyuje się o tym już z podsekcji 1.1, gdzie przy każdym fakcie uznanym za udowodniony trzeba podać również dowód, na podstawie którego ustalono ów fakt, co samo w sobie świadczy o uznaniu go za wiarygodny (zob. załącznik nr 7 do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie wzorów formularzy uzasadnień wyroków oraz sposobu ich wypełniania)¹².

Wprowadzanie wniosku W opartego na przesłance P, a następnie uzasadnianie przesłanki P przez powołanie się na prawdziwość wniosku W traktowane jest na gruncie logiki jako podstawowy błąd w rozumowaniu (*circulus in probando*)¹³. Oznacza to, że sąd, który uznaje konkretny dowód za niebudzący wątpliwości jedynie dlatego, że jego zdaniem nie budzi on wątpliwości, w istocie zrzekła się kompetencji do przeprowadzenia swobodnej oceny dowodów, czym rażąco narusza dyspozycję art. 7 k.p.k.

2.3. Brak podstaw do kwestionowania wiarygodności dowodu

Podobnie trzeba potraktować uznawanie dowodu za wiarygodny z uwagi na brak podstaw do kwestionowania jego wiarygodności. Z przepisów ustawy procesowej nie wynika swoiste domniemanie wiarygodności dowodu, które można by co najwyżej obalić dopiero w razie pojawienia się określonych wątpliwości. Przed przystąpieniem do oceny konkretnego dowodu jego wiarygodność należy oceniać jako niezweryfikowaną („ani wiarygodny, ani niewiarygodny”), nie posiłkując się żadnymi presupozycjami. Organ procesowy obowiązany jest nie tylko do uwzględniania okoliczności świadczących o niewiarygodności dowodu, lecz także do poszukiwania podstaw, by uznać go za wiarygodny. Innymi słowy, nie wystarczy brak podstaw do kwestionowania wiarygodności dowodu, muszą również istnieć podstawy do stwierdzenia jego wiarygodności.

¹² Dz.U. 2019, poz. 2349.

¹³ W. Wolter, M. Lipczyńska: *Elementy logiki. Wykład dla prawników*. Wyd. 2. Warszawa 1976, s. 177–178.

Na marginesie warto zauważyć, że przyjęcie pozaustawowego domniemania wiarygodności dowodu ze swej istoty skutkowałoby wadliwością procesu jego oceny. Nie wyzbywając się pewnych uproszczeń, można zaryzykować twierdzenie, że człowiek z natury nie jest skłonny do przyznawania się do błędów, w związku z czym podświadomie będzie dążył do potwierdzenia prawdziwości założeń, które pierwotnie przyjął. Jeśli więc punktem wyjścia oceny dowodu miałyby być założenie o jego wiarygodności, to organ procesowy siłą rzeczy zmierzałby przede wszystkim do potwierdzenia swoich racji, a jedynie w oczywistych przypadkach zmienił zajęte wcześniej stanowisko.

2.4. niesprzeczność dowodu z innymi dowodami

Kolejnym przejawem bezprawnego uchylania się od obowiązku wnikliwej oceny materiału dowodowego jest poprzestawanie na ustaleniu, że konkretny dowód nie pozostaje w sprzeczności z innymi dowodami, a ściślej, że twierdzenie o prawdziwości faktów mających wynikać z określonego środka dowodowego nie pozostaje w sprzeczności z twierdzeniem o prawdziwości faktów wynikających z innych środków dowodowych. Rozumowanie to należy ocenić jako błędne co najmniej z dwóch powodów.

Po pierwsze, umożliwienie uzasadniania wiarygodności zeznań świadka S1 wyłącznie ich zgodnością (choćby nawet całkowitą) z zeznaniami świadka S2 oznacza umożliwienie uzasadniania wiarygodności zeznań świadka S2 wyłącznie ich zgodnością z zeznaniami świadka S1. Sytuacja ta prowadzi do absurdu, ponieważ obydwaj dowody uznawane są za wiarygodne jedynie z uwagi na wzajemną zgodność, mimo że w rzeczywistości żaden z nich nie został poddany ocenie przez pryzmat kryteriów wskazanych w art. 7 k.p.k. Zarazem organ procesowy stosujący taki zabieg myślowy zdaje się tracić z pola widzenia ewentualność, że równie dobrze obydwaj świadkowie mogli zeznać nieprawdę.

Po drugie, przyczyną niesprzeczności kilku dowodów (czy nawet całych grup dowodów) często jest wyłącznie fakt, że odnoszą się do zupełnie niepowiązanych ze sobą okoliczności (tzw. tez dowodowych). Jeżeli zeznania świadka S3 dotyczą tylko tego, co oskarżony robił w momencie T1, to ze swej istoty nie będą pozostawały w sprzeczności z zeznaniami świadka S4, przesłuchiwanego z kolei jedynie w kontekście zachowania oskarżonego w momencie T2 (dla uproszczenia można przyjąć, że oba momenty dzielił co najmniej kilkudniowy odstęp). Dostrzegana w takich przypadkach niesprzeczność, wynikająca wyłącznie z różnic w zakresie tez dowodowych, z oczywistych względów nie ma żadnego znaczenia w procesie oceny wiarygodności dowodu z zeznań obu świadków.

2.5. Niepodważanie wiarygodności dowodu przez strony postępowania

Jako równie błędne należy traktować uznawanie konkretnych dowodów za podstawę ustaleń jedynie dlatego, że w toku postępowania żadna ze stron nie podważała ich wiarygodności. Okoliczność ta nie zwalnia organu procesowego z obowiązku przeprowadzenia właściwej oceny dostępnych środków dowodowych. Zgodnie z art. 7 k.p.k. adresatem zasady swobodnej oceny dowodów są przeciwieństwo organy postępowania (zwłaszcza sądy, prokuratorzy oraz Policja), a nie strony. Te ostatnie są co najwyżej uprawnione do samodzielnej oceny materiału dowodowego. Nie sposób zgodzić się z wyrażanym w judykaturze poglądem, w myśl którego „chybiona jest praktyka zarzucania sądowi zaakceptowania pewnego dowodu, skoro zgłaszający ten zarzut, będąc obecnym w trakcie całego postępowania, akceptował ten stan rzeczy, nie podnosił w trakcie rozprawy żadnych wątpliwych kwestii, nie domagał się wówczas dopuszczenia innego dowodu, oświadczając, iż nie żąda uzupełnienia materiału dowodowego, a zatem godził się, by wyrok zapadł na podstawie przeprowadzonych już dowodów”¹⁴. Ustawodawca nie przyznał sądom czy jakimkolwiek innym organom postępowania karnego kompetencji do sankcjonowania bierności stron niewykonywaniem przez te organy własnych obowiązków ani też do usprawiedliwiania niewłaściwej oceny dowodów pasywną postawą stron.

Powyższy wniosek wynika pośrednio również z art. 427 § 3a k.p.k. *Ratio legis* owego unormowania sprowadzała się do chęci ograniczenia sytuacji, w których strony przez swoją bierną postawę przenoszą ciężar przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości na sąd, po czym w treści właściwych środków odwoławczych zarzucają mu brak dostatecznego zaangażowania w gromadzenie korzystnych dla nich dowodów¹⁵. Skoro przepis ten dotyczy wyłącznie niemożliwości podnoszenia zarzutu nieprzeprowadzenia dowodu z urzędu, to *a contrario* nie ma żadnych przeszkód, aby odwołujący się podniósł zarzut niedokonania z urzędu oceny przeprowadzonego już – na wniosek albo z urzędu – dowodu (*exceptiones non sunt extendendae*). Jakkolwiek wytykanie sądowi bierności pomimo własnej bierności, szczególnie w przypadku profesjonalnych uczestników procesu, może zostać uznane za niewłaściwe (np. z punktu widzenia norm

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 6 maja 2010 r. II AKa 66/10. KZS 2011, nr 5, poz. 100; wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 28 listopada 2013 r. IV Ka 1081/13. LEX nr 1882399.

¹⁵ D. Drajewicz. W: *Kodeks postępowania karnego*. T. 2: *Komentarz*. Art. 425–682. Red. D. Drajewicz. Warszawa 2020 [Legalis], nb. 36 do art. 427; K.T. Boratyńska, P. Czarnecki. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Red. A. Sakowicz. Wyd. 9. Warszawa 2020 [Legalis], nb. 8 do art. 427.

o charakterze deontologicznym), pozostaje w pełni zgodne z obowiązującym modelem postępowania sądowego w sprawach karnych.

W procesie karnym opartym na modelu względnie inkwizycyjnym to sąd jest podmiotem odpowiedzialnym za prawdziwość ustaleń faktycznych stanowiących podstawę wyroku (*arg. ex art. 2 § 2, art. 167 in fine i art. 366 § 1 in fine k.p.k.*). Ocena dowodu również należy do jego obowiązków, a nie wyłącznie uprawnień, w związku z czym jej prawidłowe przeprowadzenie nie może zależeć od woli (zgody) stron ani tego, czy wyrażają one jakiegokolwiek wątpliwości co do wiarygodności danego dowodu. Dotyczy to zresztą nie tylko sytuacji, w których strony jedynie nie kwestionują dowodu (postawa bierna), lecz także przypadków, kiedy zgodnie oświadczają, że uznają go za w pełni wiarygodny (postawa czynna)¹⁶. Ocena dowodu powinna być przeprowadzana nawet wtedy – a może przede wszystkim wtedy – gdy poza organem procesowym żaden inny uczestnik postępowania nie dostrzega podstaw do uznania go za niewiarygodny. Równocześnie możliwe są przecież sytuacje, w których podmiot zarzucający organowi I instancji zaniechanie przeprowadzenia oceny dowodu przystąpił do sprawy dopiero po wydaniu orzeczenia opartego na tym dowodzie (np. jeśli oskarżonemu wyznaczono nowego obrońcę z urzędu po wydaniu wyroku przez sąd I instancji), wobec czego z przyczyn czysto faktycznych mógł on nie mieć wcześniej możliwości kwestionowania zebranego materiału dowodowego.

Zarazem warto pamiętać, że prawo do obrony w ujęciu materialnym przejawia się m.in. w tym, że oskarżony może przybrać zarówno aktywną, jak i pasywną postawę w procesie karnym. Może podjąć próbę odpięcia kierowanych przeciwko niemu zarzutów albo cały czas zachowywać się zupełnie biernie¹⁷. To od samego oskarżonego zależy, czy będzie konsekwentnie realizował przyjętą strategię procesową, czy też na pewnym etapie procesu (choćby i po wydaniu wyroku przez sąd I instancji) jego początkowa pasywność przerodzi się w czynne odpięcie twierdzeń oskarżyciela. Wydaje się, że jeśli ustawodawca nie przewidział takich kroków wprost (zob. chociażby art. 170 § 1 pkt 6 oraz art. 427 § 3 i 3a k.p.k.), to nie można wyciągać wobec oskarżonego konsekwencji z racji jego bierności¹⁸. W zakresie oceny dowodów wyjątkiem od owej reguły są przepisy

¹⁶ Por. art. 229 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021, poz. 1805), zgodnie z którym fakty przyznane w toku postępowania cywilnego przez stronę przeciwną, jeżeli przyznanie takie nie budzi wątpliwości, nie wymagają dowodu (a w konsekwencji również jego oceny).

¹⁷ J. Skorupka. W: *Proces karny*. Red. J. Skorupka. Wyd. 3. Warszawa 2020, s. 210.

¹⁸ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2013 r. V KK 86/13. LEX nr 1381082: „Późne złożenie wniosku dowodowego nie może wpłynąć na jego oddalenie także dlatego, że oskarżony nigdy nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności

wyznaczające granice kontroli odwoławczej; wynika z nich, że w niektórych przypadkach, po upływie terminu do wniesienia apelacji, oskarżony może utracić możliwość kwestionowania sposobu przeprowadzenia przez sąd *a quo* procesu analizy materiału dowodowego (*arg. ex art.* 433 § 1 k.p.k.). Nie ma zatem przeszkód, aby właśnie wniesienie apelacji było pierwszym momentem, w którym oskarżony zgłasza wątpliwości co do prawidłowego przebiegu etapu oceny dowodów. W obowiązującym modelu postępowania głównego sąd powinien z urzędu niejako wcielić się w rolę zarówno oskarżyciela, jak i obrońcy i – nie czekając na inicjatywę stron – spróbować odszukać powody, dla których badany środek dowodowy można uznać za wiarygodny albo niewiarygodny, zanim przystąpi do wykorzystania go w procesie ustalania faktów.

Nawiązując do przywołanego wcześniej orzeczenia, należy zaakcentować, że aktualny model procesu karnego zakłada wyższość zasady prawdy materialnej nad zasadą dyspozycyjności (charakterystyczną dla modelu kontradiktoryjnego)¹⁹, wobec czego nie ma znaczenia, czy strony godzą się, aby wyrok zapadł na podstawie określonych dowodów. W myśl art. 2 § 2 k.p.k. podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne, co oznacza, że podstawą wyroku mogą być tylko prawdziwe ustalenia (z wyłączeniem ustaleń, które nie są prawdziwe, ale na których wykorzystanie strony wyraziły zgodę), a jednocześnie wszystkie prawdziwe ustalenia (bez możliwości pominięcia tych, które są prawdziwe, ale na których wykorzystanie strony nie wyraziły zgody).

3. Pozorność oceny dowodu

Nie mniej istotne od samego przeprowadzenia oceny dowodów jest to, aby nie była ona jedynie upozorowana, tj. aby powody uznania danego dowodu za wiarygodny, które przywołano w pisemnym uzasadnieniu orzeczenia, nie wynikały wyłącznie z chęci obronienia się przez organ procesowy przed ewentualnym zarzutem nieprzeprowadzenia analizowanego tu procesu myślowego. W praktyce niejednokrotnie dochodzi bowiem do

(art. 74 § 1 k.p.k.). Z uprawnienia, o którym mowa, może zatem skorzystać na każdym etapie postępowania, także w drugiej instancji, poprzedzającym zamknięcie przewodu sądowego”. Wprawdzie z uwagi na wprowadzenie w życie przywołanych wcześniej przepisów pogląd ten uległ częściowej dezaktualizacji, jednak *mutatis mutandis* można go odnieść do kwestii temporalnych granic możliwości zgłaszania wątpliwości co do wiarygodności określonych dowodów.

¹⁹ Szerzej na temat zasady dyspozycyjności (rozporządzalności) – zasadniczo pomijanej w rozważaniach z zakresu prawa karnego procesowego – i jej relacji z innymi zasadami procesowymi zob. R. Flejszar: *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*. Warszawa 2016, *passim*.

sytuacji, gdy w uzasadnieniu używa się frazesów i ogólników, które można by wykorzystać do uzasadnienia wiarygodności bez mała każdego dowodu w każdej sprawie. Jeżeli sąd czy prokurator jako powód uznania dowodu z zeznań konkretnego świadka za podstawę ustaleń faktycznych wskazuje okoliczność, że są one „jasne, spójne i konsekwentne”, to z oceny takiej nie wynika właściwie nic. Zadaniem organu procesowego było bowiem również wyjaśnienie, dlaczego określony dowód należało uznać za jasny, spójny czy konsekwentny (przesłanki oceny), a nie tylko gołosłowne twierdzenie, że dowód ten można za taki uznać (wnioski z oceny).

W literaturze przedmiotu twierdzi się, że nieprzedstawienie w pisemnym uzasadnieniu rezultatów oceny danego dowodu trzeba traktować identycznie jak jej nieprzeprowadzenie. Co prawda sama wadliwość uzasadnienia wyroku – sporządzanego przecież już po jego wydaniu – ze swej natury nie może mieć wpływu na treść orzeczenia w rozumieniu art. 438 pkt 2 k.p.k., ale może stanowić okoliczność potwierdzającą zarzut, że na etapie poprzedzającym wyrokowanie (lub w jego trakcie) doszło do naruszenia przepisów prawa procesowego. Omawiana wadliwość uzasadnienia pozwala na przyjęcie domniemania, że sąd I instancji pominął albo niedostatecznie rozważył dowód lub okoliczność, a zatem naruszył dyspozycję art. 7 lub 410 k.p.k.²⁰ W świetle przedstawionych wcześniej uwag nie powinno budzić wątpliwości, że z posłużenia się przez organ procesowy przy ocenie dowodu wyłącznie pozbawionymi treści formułkami wynika domniemanie nieprzeprowadzenia jego realnej oceny.

Podobnie należy traktować przywoływanie jako powodu uznania dowodu za wiarygodny sporządzenia go przez „upoważnioną osobę” (choćby przez właściwy organ administracji publicznej)²¹. Problem ten dotyczy zwłaszcza analizy wiarygodności dowodów z dokumentu. Wprawdzie okoliczności związane z powstaniem konkretnego źródła dowodowego nierzadko mają niebagatelne znaczenie dla oceny wiarygodności środka dowodowego, który pochodzi od tego źródła²², lecz same w sobie nie mogą przesądzać o jej efektach. Przykładowo ocena danego świadka jako osoby (cech jego charakteru, zachowania itd.), będąca jedynie analizą źródła dowodowego, nie jest jeszcze oceną złożonych przez niego zeznań, czyli

²⁰ Tak, trafnie, D. Świecki: *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*. Warszawa 2018, s. 103–104.

²¹ Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Elblągu z dnia 20 maja 2021 r. VI Ka 133/21. LEX nr 3206526; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 5 lutego 2021 r. II K 115/20. LEX nr 3129962; wyrok Sądu Okręgowego w Częstochowie z dnia 19 czerwca 2020 r. II K 160/19. LEX nr 3147956.

²² Na temat znaczenia pojęć „źródło dowodowe” i „środek dowodowy” zob. T. Grzegorzcyk. W: T. Grzegorzcyk, J. Tylman: *Polskie postępowanie karne*. Wyd. 7. Warszawa 2009, s. 428; S. Waltoś, P. Hofmański: *Proces karny. Zarys systemu*. Wyd. 11. Warszawa 2013, s. 342.

środka dowodowego, mimo że z oczywistych względów może, a wręcz powinna mieć wpływ na ocenę ich wiarygodności. Z identycznych względów sporządzenie dokumentu przez funkcjonariusza Policji, notariusza lub inny sąd stanowi tylko informację na temat jego pochodzenia (okoliczności powstania) i nie zwalnia sądu rozpoznającego sprawę z obowiązku pełnej oceny wiarygodności środka dowodowego, który miałby wynikać z takiego źródła.

Innym przejawem pozorności oceny dowodu jest ograniczenie się przez organ procesowy do wskazania, jakie okoliczności (jakie fakty) wynikają z przeprowadzenia konkretnego dowodu (ewentualnie, w przypadku dowodu z zeznań świadka, wskazania roli świadka)²³. Nie powinno budzić wątpliwości, że zakres tezy dowodowej – a zatem to, co dany dowód ma dopiero potwierdzić – w żadnej mierze nie wpływa jeszcze na jego wiarygodność.

4. Podsumowanie

Z teoretycznego punktu widzenia mówienie o prawie czy uprawnieniu do swobodnej oceny dowodów może zostać uznane za błąd, a na pewno za uproszczenie. Ocena dowodów – każdego oddzielnie, grup powiązanych ze sobą dowodów i wreszcie ich całokształtu²⁴ – jest kompetencją organu procesowego, zatem zarówno jego uprawnieniem, jak i obowiązkiem²⁵. W procesie karnym opartym w przeważającej mierze na modelu inkwizycyjnym ów obowiązek ma charakter bezwarunkowy w tym sensie, że konieczność jego realizacji nie zależy od postawy stron postępowania. Mogą one co najwyżej wesprzeć organ procesowy, dostarczając argumentów na rzecz wiarygodności bądź niewiarygodności konkretnych dowo-

²³ Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Suwałkach z dnia 18 lutego 2021 r. II K 63/20. LEX nr 3148974, w którym jako powód uznania dowodu z zeznań świadka za podstawę ustaleń faktycznych wskazano jedynie, kim jest ten świadek i jaką okoliczność potwierdził w trakcie przesłuchania.

²⁴ W literaturze podkreśla się, że „[o]cena przeprowadzonych dowodów jest oceną wiarygodności każdego dowodu oddzielnie i oceną tego dowodu w podwiązaniu [*sic!*] z innymi, a także oceną całokształtu materiału dowodowego, z którego wynikają określone ustalenia faktyczne. Stanowi to więc proces nieustannego wartościowania dowodów” (J. Kosonoga. W: *Kodeks...*, s. 140 oraz cytowane tam literatura i orzecznictwo; podobnie P. Wiliński. W: *Polski proces karny*. Red. P. Wiliński. Warszawa 2020, s. 337).

²⁵ Pojęcie kompetencji, według niektórych ujęć rozumianej właśnie jako konglomerat możliwości i powinności działania, wykorzystywane jest od lat głównie w nauce prawa administracyjnego (zamiast wielu zob. M. Matczak: *Kompetencja*. W: *System prawa administracyjnego*. T. 1: *Instytucje prawa administracyjnego*. Red. R. Hauser, A. Wróbel, Z. Niewiadomski. Wyd. 2. Warszawa 2015, s. 418 i nast. oraz cytowana tam literatura).

dów, ponieważ nawet bezsporność badanej okoliczności nie świadczy jeszcze o jej prawdziwości.

Ocena taka powinna się opierać na przesłankach, które istotnie mogą mieć wpływ na rozstrzygnięcie w przedmiocie wiarygodności badanego dowodu, nie zaś na okolicznościach, których wystąpienie samo w sobie nie zwalnia organu procesowego z analizowanego obowiązku (np. „dowód nie pozostaje w sprzeczności z pozostałym materiałem dowodowym”). Jednocześnie nie wystarczy gołosłowne odwołanie się do przesłanek, które tylko co do zasady (*in genere*) mogą świadczyć o wiarygodności określonego środka dowodowego (np. „dowód jasny, zupełny, niesprzeczny”). Konieczne jest staranne rozważenie, czy, w jakim zakresie, a przede wszystkim dla czego należy przyjąć, że konkretna przesłanka rzeczywiście została albo nie została spełniona.

Analiza orzecznictwa sądów niższego rzędu pokazuje, że opisywany w tekście obowiązek nie jest obecnie realizowany w sposób prawidłowy. Za niemal nagminne trzeba uznać posługiwanie się przez organy procesowe frazesami czy odwoływanie się do okoliczności jedynie stwarzających pozory dokonania pełnej oceny materiału dowodowego. Świadczy o tym zwłaszcza uzasadnianie wiarygodności całkowicie różnych rodzajów dowodów, przeprowadzonych w całkowicie różnych warunkach i całkowicie odmiennych stanach faktycznych, za pomocą dokładnie tych samych słów. Tymczasem – jak trafnie zauważył Naczelny Sąd Administracyjny, gdy dostrzegł, że uzasadnienie kontrolowanego przezeń wyroku „ogranicza się do kilku ogólnikowych i abstrakcyjnych stwierdzeń, które równie dobrze mogłyby być zamieszczone w uzasadnieniach wielu innych wyroków” – „[p]rawidłowo sporządzone uzasadnienie wyroku [...] powinno być jak garnitur uszyty na miarę, a nie jak garnitur pierwszy lepszy, zdjęty w sklepie z wieszaka, który [to ubiór – B.Ł.] może kupić każdy klient i będzie jakoś pasował”²⁶.

W wielu przypadkach trudno nie odnieść wrażenia, że sądy skupiają się nie tyle na swobodnej ocenie dowodów, ile raczej na chęci dopasowania treści uzasadnienia orzeczenia do rygorów wynikających z rozporządzenia regulującego sposób wypełniania wzorów formularzy uzasadnień wyroków (zwłaszcza wobec niemożliwości całkowitego pominięcia choćby części dowodów w podsekcji 2.1 formularza).

Warto zaznaczyć, że nawet nielogiczność poszczególnych wzorów czy nieracjonalność samej idei sporządzania uzasadnień orzeczeń sądowych według ściśle określonych reguł nie może usprawiedliwiać naruszania dyrektyw płynących z zasady swobodnej oceny dowodów. Jeżeli dany sąd

²⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 kwietnia 2005 r. OSK 1468/04. LEX nr 173935.

uważa, że z jakichś przyczyn w konkretnym przypadku formuła sporządzenia uzasadnienia na formularzu nie pozwala mu na całościowe przedstawienie wyników procesu oceny dowodów, to powinien odstąpić od sporządzenia go na takim formularzu²⁷. Jednocześnie wydaje się, że skoro etap sporządzenia uzasadnienia wyroku na piśmie – o ile w ogóle w danej sytuacji ma miejsce (zob. art. 422 § 1 i art. 457 § 2 zd. 1 k.p.k.) – i tak następuje po wydaniu wyroku (a zatem długo po etapie oceny dowodów), obowiązek sporządzenia go według ustalonego wzoru nie powinien mieć żadnego wpływu na samą możliwość przeprowadzenia prawidłowej oceny materiału dowodowego²⁸.

Bibliografia

Literatura

- Bieńkowska B. W: *Wykład prawa karnego procesowego*. Red. P. Kruszyński. Wyd. 4. Białystok 2012.
- Boratyńska K.T., Czarnecki P. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Red. A. Sakowicz. Wyd. 9. Warszawa 2020 [Legalis].
- Drajewicz D. W: *Kodeks postępowania karnego. T. 2: Komentarz. Art. 425–682*. Red. D. Drajewicz. Warszawa 2020 [Legalis].
- Flejszar R.: *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*. Warszawa 2016.
- Gensikowski P. W: *Kodeks postępowania karnego. T. 1: Komentarz. Art. 1–424*. Red. D. Drajewicz. Warszawa 2020 [Legalis].
- Grzegorzczak T. W: T. Grzegorzczak, J. Tylman: *Polskie postępowanie karne*. Wyd. 7. Warszawa 2009.
- Kosonoga J. W: *Kodeks postępowania karnego. T. 1: Komentarz do art. 1–166*. Red. R.A. Stefański, S. Zabłocki. Warszawa 2017.
- Kurowski M. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. T. 1: Art. 1–424*. Red. D. Świecki. Wyd. 4. Warszawa 2018.

²⁷ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 17 czerwca 2020 r. II AKa 64/20. „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 2, poz. 10 z glosą E. Ślebiody-Ferens („Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 2, s. 73–79); wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 sierpnia 2020 r. I KA 1/20. OSNKW 2020, nr 9–10, poz. 41 z glosami H. Paluszkiwicz i S. Kowalskiego („Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 5, s. 55–60), a także J. Roszkiewiczza („Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 5, s. 62–68); postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 2021 r. III KK 77/21. LEX nr 3158982; aprobusz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 2021 r. II DK 68/21. LEX nr 3193089.

²⁸ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 września 2020 r. II AKa 165/20. „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 9, poz. 49. Wskazano w nim, że merytoryczna zawartość pisemnego uzasadnienia – w kontekście obowiązku wskazania przez sąd powodów uznania dowodów przyjętych za osnowę odtworzonych faktów – powinna być taka sama zarówno przed wejściem w życie art. 99a k.p.k., jak i po nim.

- Matczak M.: *Kompetencja*. W: *System prawa administracyjnego*. T. 1: *Instytucje prawa administracyjnego*. Red. R. Hauser, A. Wróbel, Z. Niewiadomski. Wyd. 2. Warszawa 2015.
- Morawski L.: *Wstęp do prawoznawstwa*. Wyd. 15. Toruń 2014.
- Paluszkiewicz H., Kowalski S.: *Odmowa sporządzenia uzasadnienia na formularzu. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 sierpnia 2020 r., I KA 1/20*. „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 5.
- Roszkiewicz J.: *Incydentalna kontrola zgodności ustaw z prawem międzynarodowym i europejskim. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 11 sierpnia 2020 r., I KA 1/20*. „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 5.
- Siewierski M., Tylman J., Olszewski M.: *Postępowanie karne w zarysie*. Warszawa 1971.
- Skorupka J. W.: *Proces karny*. Red. J. Skorupka. Wyd. 3. Warszawa 2020.
- Skorupka J.: *Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów*. W: *System prawa karnego procesowego*. T. 3: *Zasady procesu karnego*. Red. P. Hofmański, P. Wiliński. Warszawa 2014.
- Ślebioda-Ferens E.: *Sporządzenie uzasadnienia w sprawie karnej na formularzu. Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 17 czerwca 2020 r., II AKA 64/20*. „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 2.
- Świda-Łągiewska Z.: *Zasada swobodnej oceny dowodów na tle systemu zasad procesu karnego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1978, z. 2.
- Świecki D.: *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*. Warszawa 2018.
- Waltoś S., Hofmański P.: *Proces karny. Zarys systemu*. Wyd. 11. Warszawa 2013.
- Wiliński P. W.: *Polski proces karny*. Red. P. Wiliński. Warszawa 2020.
- Wolter W., Lipczyńska M.: *Elementy logiki. Wykład dla prawników*. Wyd. 2. Warszawa–Wrocław 1976.
- Wronkowska S.: *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*. Wyd. 3. Poznań 2005.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego. Dz.U. 2021, poz. 1805.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. Dz.U. 2021, poz. 534 i 1023.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie wzorów formularzy uzasadnień wyroków oraz sposobu ich wypełniania. Dz.U. 2019, poz. 2349.

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2013 r. V KK 86/13. LEX nr 1381082.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 sierpnia 2020 r. I KA 1/20. OSNKW 2020, nr 9–10, poz. 41.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 2021 r. II DK 68/21. LEX nr 3193089.

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 2021 r. III KK 77/21. LEX nr 3158982.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 kwietnia 2005 r. OSK 1468/04. LEX nr 173935.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 6 maja 2010 r. II AKa 66/10. KZS 2011, nr 5, poz. 100.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 17 czerwca 2020 r. II AKa 64/20. „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 2, poz. 10.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 września 2020 r. II AKa 165/20. „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 9, poz. 49.
- Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 28 listopada 2013 r. IV Ka 1081/13. LEX nr 1882399.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Częstochowie z dnia 19 czerwca 2020 r. II K 160/19. LEX nr 3147956.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 12 stycznia 2021 r. VI Ka 690/20. LEX nr 3153377.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze z dnia 26 stycznia 2021 r. VI Ka 594/19. LEX nr 3175226.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 5 lutego 2021 r. II K 115/20. LEX nr 3129962.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Suwałkach z dnia 18 lutego 2021 r. II K 63/20. LEX nr 3148974.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 26 lutego 2021 r. II K 108/20. LEX nr 3159542.
- Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 8 marca 2021 r. III K 366/18. LEX nr 3165357.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Elblągu z dnia 20 maja 2021 r. VI Ka 133/21. LEX nr 3206526.
- Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 10 czerwca 2021 r. III K 281/20. LEX nr 3210874.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 2 lipca 2021 r. IV K 15/21. LEX nr 3217240.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 9 lipca 2021 r. IV K 25/21. LEX nr 3217219.
- Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2021 r. III K 85/21. LEX nr 3231503.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 23 sierpnia 2021 r. II K 48/21. LEX nr 3224366.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z dnia 13 sierpnia 2020 r. II K 420/20. LEX nr 3104420.
- Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 listopada 2020 r. III K 258/20. LEX nr 3195115.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Łukowie z dnia 14 stycznia 2021 r. II K 430/20. LEX nr 3159127.

- Wyrok Sądu Rejonowego w Lwówku Śląskim z dnia 15 lutego 2021 r. II K 188/20. LEX nr 3168259.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Rybniku z dnia 5 marca 2021 r. III K 1961/20. LEX nr 3174732.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Kielcach z dnia 22 marca 2021 r. II K 342/14 (niepubl.).
- Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 22 marca 2021 r. IV K 475/20. LEX nr 3166318.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Złotoryi z dnia 24 marca 2021 r. II K 396/20. LEX nr 3194605.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Lwówku Śląskim z dnia 16 sierpnia 2021 r. II K 410/20. LEX nr 3231553.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Bartoszycach z dnia 29 września 2021 r. II K 103/20. LEX nr 3252149.